

Jaunųjų filologų konkursui

Rūta Baužytė, Palangos senoji gimnazija, IV D klasė

Literatūros mokslo ir kritikos sekcija

Rašinys

**Pasakotojo statuso kaitos prasmė Lauros Sintijos Černiauskaitės romano
„Šulinys” pirmame skyriuje**

Mokytoja, darbo vadovė -
Jūratė Galinauskienė, lietuvių
kalbos mokytoja ekspertė

Palanga,

2020 m.

Turinys

Ivadas.....	4
1. Kas tas „Šulinys“?	4
1. 1. „Šulinio“ sumanymas.....	4
1. 2. Romano žanras, pavadinimo prasmė	5
1. 3. Romano struktūra ir kalba.....	5
1. 4. Romano tipas	6
1. 5. Romano laikas ir erdvė, veikėjų ryšiai	6
2. Vaiko ir suaugusios moters balsų susiliejimas poskyryje „Broliukas“	7
3. Vidinio monologo svarba „Juditoje“	8
4. Pasakojimo susidvejinimas „Trynyje“	9
5. Psichologinės įtampos kūrimas poskyryje „Meilė“	10
6. Pasakojimas antruoju asmeniu „Šulinyje“	11
7. Vyro balsas poskyryje „Butvydas“	12
8. Iš klaikios realybės – į saugesnį kultūros pasaulį	13
Išvados	14
Literatūros sąrašas	15

Įvadas

Lauros Sintijos Černiauskaitės romanas „Šulinys“ sulaukė nemažo skaitytojų ir literatūros kritikų susidomėjimo. Apie romaną rašė Giedrė Kazlauskaitė, Jurga Tumasonytė, Jurgita Žana Raškevičiūtė, Renata Šerelytė ir kiti literatūrologai. Dėl temos aktualumo, subtilaus požiūrio į nusikaltusią žmoniškumui ir įstatymui moterį, dėl įtaigaus, įtraukiančio pasakojimo paslapties jis pasirinktas kaip šio darbo tyrimo objektas. Meniniu požiūriu vertingiausias atrodo pirmas romano skyrius „Paslaptis“, todėl darbo autorė susitelks būtent į šio teksto tyrimą. Darbo tikslas – atskleisti pasakotojo statuso kaitos prasmę, patyrinti, kaip, keičiantis pasakojimo perspektyvai, skleidžiasi veikėjų santykiai, jų charakteriai. Romanui tirti pasitelkti atidaus skaitymo, medžiagos atrinkimo, struktūravimo ir sisteminimo, teksto analizės, sintezės, teksto interpretavimo, lyginimo, sintetinio, apibendrinimo metodai.

„Kaip žmogus pasako ir kaip pasisako, rodosi jo savastis – ir paviršiniai, ir giluminiai jos klodai.“

V. Daujotytė

1. Kas tas „Šulinys“?

1. 1. „Šulinio“ sumanymas

Rašytoją Laurą Sintiją Černiauskaitę parašyti romaną „Šulinys“ įkvėpė prieš keletą metų Lietuvoje garsiai nuskambėjusi detektyvinė istorija – motina įmetė į šulinį savo vaiką. Kūrinio autorė prisipažįsta: „Tie įvykiai mane, kaip ir daugelį, sukrėtė. Kiekvienai mamai būna akimirku, kai norisi vaiką taip gerai papurtyti, kad, atrodo, tuoj nesusivaldysi... Nešiojaisi tuos įvykius, mažiau, įsivaizdavau... Ir pamažu ėmiau lipdyti istorijos korį.“¹ Be to, L. S. Černiauskaitė norėjo įamžinti savo mylimo vyro kraštą – Žemaitiją, nes būtent ši vieta, pradėjus rašyti „Šulinį“, anot autorės, iškart „prilipo“. Rašytoja teigia: „Šį romaną matau kaip bandymą atlikti kito lygmens analizę, pasinaudojant paties kūrinio metafora – pažvelgti į šulinį, pabandyti suprasti ir įtikimai pavaizduoti, kas gali nutikti žmogui, kad jis įmeta savo vaiką į šulinį; ne pasmerkti ir rasti atsakingas institucijas, o pabandyti suvokti pačią situaciją – kas vyksta, kai įvyksta tragedija.“²

---

¹ Jurgos Tumasonytės interviu „Rašytoja L. S. Černiauskaitė: „Žiūrėti į šulinį panašu kaip žiūrėti į save““, Bernardinai.lt, 2018. Prieiga per internetą:

<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2018-02-12-rasytoja-l-s-cerniauskaite-ziureti-i-sulini-panasu-kaip-ziureti-i-save/168316>

² Bernardinai.lt Jurgitos Žanos Raškevičiūtės interviu „Koks jis, tas mažasis romanas?“, 2018. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2018-09-26-koks-jis-tas-mazasis-romanas/172022>

1. 2. Romano žanras, pavadinimo prasmė

„Šulinio“ žanras – mažasis romanas. Tai tokia pasakojimo forma, kuri imdamasi klasikinio realistinio romano uždavinio – papasakoti kelių kartų šeimos istoriją – nori ją pateikti maksimaliai taupia forma, eliminuodama istorijos eigą ir palikdama tik svarbiausius įvykius. Pati rašytoja prisipažįsta, jog šuliniai ją ir traukia, ir gąsdina. Ji prisimena ir krikščionišką konotaciją: prie šulinio įvyko sukrečiantis Kristaus ir samarietės pokalbis, apvertęs jos gyvenimą. Taip pat autorė žiūrėjimą į šulinį lygina su žiūrėjimu į save: „<...> ne viskas matosi, baugu, nesinori, bet turi susisiekti su ta gelme, kad liktum gyvas.“² Anot literatūros kritikės Renatos Šerelytės, šulinys reiškia „gelmę, gilybę, sapną, slenkstį tarp dviejų pasaulių, veidrodi, paslaptingos akies vyzdį.“³ Romano pavadinimas gražiai atsispindi dailininkės Milenos Liutkutės-Grigaitienės sukurtame knygos viršelio piešinyje. Mėlyname fone plytinti tamsi dėmė asocijuojasi ir su šuliniu, ir su akimi. Šulinys įprasmina gelmę, baimę, net mirtį, o akies metafora – rašytojos bandymą pažvelgti į dramatišką situaciją giliau, nieko nesmerkiant ir nemoralizuojant. Mėlynas viršelio fonas savotiškai teikia pasaulio ramybės, vilties išpūdį. Knygos pavadinimas, jos turinys, pasakojimo pobūdis ir dailininkės darbas yra ta visuma, kuri ir lemia meninę kūrinio vertę. Ne veltui L. S. Černiauskaitės „Šulinys“ dalyvavo skaitomiausios 2018 metų knygos prozos kategorijos rinkimuose.

1. 3. Romano struktūra ir kalba

Ši knyga suskirstyta į keturis didelius skyrius, kurie yra vadinami paslaptimis. Pirmoji ir antroji paslaptys susideda iš kelių skyrelių. Pirmąją paslaptį sudaro net septyni skyreliai, o antrąją – penki. Tas paslaptis kuria gerai organizuota kalba. Lietuvių poetė, meno kritikė Giedrė Kazlauskaitė džiaugiasi romano kalbine raiška: „Romano kalba labai plastiška, banguojanti, išraiškinga. Itin gražūs palyginimai – bijūnų, jurginų žiedai lyginami su planetomis. <...> Atkurta organiška kaimiečių kalba (tarmė, slengas), eigastis, charakteriai. <...> Nemažai psychologizavimo ir žvilgsnio refleksyvumo, išžiūrėjimo.“⁴ Neatsitiktinai ir Viktorija Daujotytė kūrinio kalbą laiko svarbiausia priemone, susiejančia pasakotoją ir skaitytoją: „Kalbos takas yra svarbiausias kanalas susisiekti su savaisiais, su savais daiktais ir žmonėmis, juos atpažinti, pavadinti ir pačiam būti pavadintam bei atpažintam.“⁵ Kūrinio kalba kaip magnetas pritraukia skaitytoją, tai patvirtina ir Aušra Jurgutienė, sakydama, kad svarbiausia yra kūrinio kalba, kuri leidžia autoriaus sąmonei objektyvizuotis, o skaitytojo sąmonei – tą kalbos ženklų objektyvizavimą suobjektyvizuoti. Būtent dėl kalbos organizacijos pirmąjį skyrių „Šulinys“ kritikai laiko meniškai brandžiausia kūrinio dalimi, anot jų, šį skyrių galima būtų laikyti atskiru užbaigtu kūrinium.

³ Renata Šerelytė. „Šulinio“ slėpiniai, 2018. Prieiga per internetą: <http://literaturairmenas.lt/literatura/renata-serelyte-sulinio-slepiniai>

⁴ G. Kazlauskaitė „Pasakojimo šulinys“ <http://www.skaitymometai.lt/index.php?-286450159>

⁵ V. Daujotytė. „Prigimtinės kultūros ratilai“, p. 171. V.: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2017.

1. 4. Romano tipas

Remdamiesi J. Ortegos y Gasseto traktatu „Mintys apie romaną“, galime teigti, kad L. S. Černiauskaitės „Šulinys“ – klasikinis modernus romanas. Šiame romane realistiniam romanui būdingą įprastą įvykių ir veiksmų pasakojimą pakeičia charakterizuotas aprašinėjimas. Romane didelis dėmesys skiriamas personažų santykiui su pasauliu aprašyti, fiksuojama jų sąmonė, asmeninė patirtis. Atsisakoma visažinio pasakotojo, pasitelkiama vidinio monologo ir sąmonės srauto technika, į personažus žvelgiama iš vidaus. Tai ryškėja jau iš pirmųjų „Šulinio“ sakinių: „Aš matau tave. <...> Kas čia vyksta?.. <...> negali išsiduoti, kad viską matai.“⁶ Pasakotojos žvilgsnis skverbiasi į mergaitės vidinį pasaulį, keliami klausimai, orientuojamasi į paslaptį, kuri ir suteikia visam pasakojimui ypatingos spalvos. Dėl dėmesio personažų sąmonės ir pasąmonės procesams atsiranda laiko bei erdvės koncentracija, kai svarbiausiu vaizdavimo objektu tampa dinamiška individo sąmonė. Tai itin gražiai atsiskleidžia, kai persikeliami į Enos sąmonę, jai bendraujant su įsivaizduojamu Bembiu, puikios F. Salteno knygos veikėju: „Jis krusteli tolimiausiam kambario kampe, už juodų kojų tvoros. Iš pradžių suspindi jo kaštoniška akis, mirkteli ilgos švelnios blakstienos, tada kyšteli ir snukutis, pūkuotas, geltonas kaip pyragas. Bembis vėl mirkteli ir nusišypso: *Mesk!*..“ (p. 13) Suaugusių užmirštas, nelaimingas vaikas kaip gelbėjimosi rato griebiasi skaitytos knygos personažo, tas sąmonės dinamiškumas kuriamas „aktyviais veiksmažodžiais“: „suspindi“, „mirkteli“, „kyšteli“. Tokiu būdu atsiranda du pasakojimo planai: suaugusios moters ir mažosios Enos, kurie kartais susipina į vieną, tai dar labiau didina paslapties įspūdį. Bene ryškiausias „Šulinio“, kaip klasikinio modernaus romano, požymis – naratoriaus statusų kaita. Viktorija Daujotytė rašo: „Pasakojimo dinamika kyla iš pasakojimo ir iš pasakojimo veikėjų, objektų judrumo, žvilgsnio judrumo: žvilgsnis seka, eina, keičia matymo galimybes ir juda horizonto linkui.“ (p. 187) Mes atpažįstame situaciją, kai kaitaliojami naratoriai, romanas turi keletą pasakojimo balsų: viename skyriuje kalba moteris, mergaitė, kitame tuos pačius įvykius vertina vyras, nevengiama ir tradicinio pasakojimo. Prie **pasakotojo statuso kaitos** norėtume labiausiai ir susitelkti.

1. 5. Romano laikas ir erdvė, veikėjų ryšiai

Romano veiksmas vyksta sovietmečiu nedideliame Žemaitijos miestelyje, autorė net nurodo konkretnę laiką – šeštąjį dešimtmetį, nes sakė jaučianti nostalgiją savo tėvų ir vyro vaikystės laikotarpiui. Interviu su Jurga Tumasonyte rašytoja prisipažįsta: „Keista – jame negyvenau, bet tarytum atsimenu, matau jų akimis. Beje, kai kurie jų daiktai, drabužiai, knygos pasiekė ir mano vaikystę, aštuntąjį dešimtmetį, ir ne kaip kokie atminties relikvai, o kaip vis dar buityje naudojami prietaisai.“⁷ Ji sako, kad Žemaitijos kaimelis, kuriame vyksta veiksmas, yra jos vyro tėviškė, kuri

⁶ L. S. Černiauskaitė „Šulinys“, p. 9. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2018. Toliau bus cituojama iš to paties leidinio, skliaustuose nurodant citatos puslapio numerį.

⁷ Jurgos Tumasonytės interviu „Rašytoja L. S. Černiauskaitė: „Žiūrėti į šulinį panašu kaip žiūrėti į save““. Bernardinai.lt, 2018, prieiga per internetą:

turi tam tikros magijos, veikiančios per kalvas, miškus, Akmenos rėvas. Tokioje poetizuotoje erdvėje šiurpus kriminalinis įvykis atrodo kaip sprogimas, kaip pačios gamtos klaida, kaip nepaaiškinama paslaptis, kurią ir bando suvokti rašytoja. Rašytoja pasitelkia savo vaizduotę, kuri atlieka savotišką pasaulio steigėjo vaidmenį.

Veikėjai, kurie pasikeisdami tampa ir pasakotojais, yra jungiami tos nematomos paslapties, kurią jie subtiliai jaučia. Ena yra kilni, empatiška, Judita labiau susitelkusi į save ir į mylimąjį, Enos tėvą, Vytautui labiausiai rūpi Judita. Juos visus sieja gebėjimas giliau matyti pasaulį, jį suvokti, reflektuoti, pasikliauti intuicija. Beje, reflektuvi analizė, kai būtuojų laiku grįžtama į praeitį, būdinga Juditai, Vytautui, bet ne Enai, kuri yra vaikas, jos prisiminimų erdvė dar nėra plati, tačiau būtent Ena žavi gebėjimu matyti, pastebėti, jungti sapną ir pasaką. Visiems veikėjams būdingas subtilaus pasaulio matymo ir gailesčio susiliejimas. Pasakotoja į mergaitę švelniai kreipiasi: „Liepžiedėli...“ (p. 9) Šiame kreipinyje jaučiama emocijų ir spalvų sutelktis: tai ir šviesa, ir vaikystės trapumas, ir meilė, ir gyvenimo viltis. Visų veikėjų santykius subtiliai perteikia pasakotojas, žvelgdamas į juos iš įvairių pozicijų.

2. Vaiko ir suaugusios moters balsų susiliejimas poskyryje „Broliukas“

„Pirmąją paslaptį“ sudaro septyni poskyriai, kuriuose nuolat keičiasi pasakotojų balsai ir jų pozicija. Poskyryje „Broliukas“ dominuoja homodiegetinis pasakojimas, kuriame „pasakotojas yra ne tik kalbanti, bet ir veikianti instancija, ne vien sakytojas, bet ir dalyvis – veikėjas“⁸. Kaip teigia Nijolė Keršytė, pasakotojas turi perteikti ir savo naratyvinį „portretą“. Per tai išryškėja jo, kaip pasakotojo, santykis su savimi kaip veikėju. Poskyryje „Broliukas“ pasakotoja yra giliai matanti, mąstanti moteris, kuri kreipiasi įvardžiu „tu“ į mažą mergaitę Eną, tačiau jų balsai kartais susilieja, atsiranda tiesioginė menamoji kalba: „Broliukas guli ant stalo apkrautas gėlėmis, medinėje lovelėje be kojų. Tai toks suaugusiųjų žaidimas, kurį jie žaidžia nieko tau nepaaiškinę, vis pavydami šalin, kaip per mažą ką nors suprasti.“ (p. 12) Girdime ne tik vaiko, bet ir suaugusiojo žmogaus vertinimą, nes pats vienas vaikas sunkiai galėtų įvertinti laidotuvių dramatiškumą ir pavadinti jį suaugusiųjų žaidimu. Panašią perspektyvą, kai suaugusiojo balsas susilieja su vaiko, girdime ir J. Biliūno „Kūdikystės sapnuose“, ir V. Krėvės „Antanuko ryte“. Romano poskyryje pasaulis vertinamas iš dviejų perspektyvų: suaugusios moters ir vaiko. Panašu, kad pati Ena, jau suaugusi, nori papasakoti savo gyvenimą ir kalbasi pati su savimi, kai buvo dar vaikas. Kelis kartus yra pabrėžiama: „Aš matau tave“ (p. 9), taigi, pasakotoja pirmiausia yra stebinti, žiūrinti, atidi detalėms. Įsijautusi į vaiko pasaulį, ji fiksuoja net mažiausias detales, pastebi, kad pasirodžiusio Bembio akis yra kaštoniška, kad blakstienos ilgos ir švelnios, o snukutis pūkuotas ir geltonas kaip pyragas. Su vaikui būdingu atidumu ji pastebi, kad brolio paltelyje yra trys juodos sagos, o jos pačios – penkios sidabrinės. Šia detale labai gražiai sužaidžiama. Kai Ena brenda į mišką palaidoti lėlės, pabrėžiama, kad „ant

---

<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2018-02-12-rasytoja-l-s-cerniauskaite-ziureti-i-sulini-panasu-kaip-ziureti-i-save/168316>

⁸ A. Jurgutienė. „XX amžiaus literatūros teorijos. Konceptualioji kritika“, p. 156. V.: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010.

paltelio liepsnoja penki kruvini mėnuliai“ (p. 16). Taip sukuriamas skausmo, intensyvaus jausmo, baimės įspūdis.

Pasakotoja randa būdą atskleisti turtingą Enos pasaulį, pasitelkdama istoriją apie Bembį, kuris iškyla kaip saugumo, svajonių, ilgesio metafora. Ena Bembį „pamato“ per broliuko laidotuves, suaugusieji jo nepastebi. Bembį mato tik Ena ir pasakotoja, kurios, kaip matėme, yra tas pats asmuo. Mergaitė per laidotuves geba persikelti į vaizduotės sritį: „Nusitrauki pirštines ir paleidi kaštonus vieną po kito lyg kokias milžiniškas akis. Jie sudunksi į lentines grindis ir vartydamiesi nurieda į šalis. Bembis juokiasi ir trypia iš smagumo.“ (p. 13) Į šį vaiko džiaugsmo proveržį žmonės reaguoja pikta – viena iš moterų griebia ją už alkūnės ir išsitempia į kiemą, o skaudžiausia yra tai, kad motina visai nekreipia dėmesio į mergaitės skausmo ir džiaugsmo protrūkį. Vienintelis Bembis jos nepalieka, tik jis išgirsta mergaitės sumanymą lėlei nukirpti plaukus, kad ši būtų panaši į berniuką, kurį ji įdeda į batų dėžę, o vėliau nusprendžia palaidoti.

Pasakotoja prasitaria, kad mergaitė yra stipresnė už ją pačią ir visus suaugusiuosius: „Tuoj tems, bet aš negaliu tavęs sulaikyti. Esi apimta už save stipresnės ugnies, ji gena tave, liepžiedėli. <...> Tu žinai, kur eini, tu tokia drąsi.“ (p. 16) Mergaitės vidinė stiprybė yra perteikiama ugnies metafora, o ja tampa, kaip jau rašyta, blizgančios penkios sagos, jos yra ir penkios mergaitės širdys, „ir visos jos plyšta“ (p. 14).

Subtiliomis detalėmis ir ritmiška sakinio konstrukcija pasakotoja užsimena apie Enos santykius su jos tėvais: „Tamsūs jūsų namai, iš tolo sunku suprasti, kur troba, o kur nakties juodumas, tik klevo griaučiai išsišakoję ir aiškūs.“ (p.19) Matome, kad pasikeičia įvardis: „tavo“ tampa „jūsų“. Taip tarsi atsitolinama nuo Enos, pabrėžiama, kad ji priklauso kitam – savo namų – pasauliui. Tie namai tamsūs, paskendę nakties juodumoje. Mirties ir dar būsimos katastrofos nuojautą sustiprina išsišakojusių klevo griaučių metafora. Būtent dalyvis „išsišakoję“ signalizuoja, kad tamsos, nelaimių, mirties daugės vaiko pasaulyje. Taip tarsi sukuriama perspektyva tolimesniems įvykiams.

3. Vidinio monologo svarba „Juditoje“

Ko gero, neatsitiktinai rašytoja moteriai, įmetusiai į šulinį savo vaiką, parenka būtent tokį vardą. Juditos vardas Biblijos kontekste yra paženklintas žudymo, mirties neišvengiamybės. Biblijoje pasakojama, kad asirų karaliui Nabuchodonosoro karvedžiui Olofernui apgulus Judėjos miestą Vetilujų ir tame mieste išsekus vandens atsargoms gražuolė Judita, išsipuošusi gražiausiais drabužiais ir apsimitusi pranaše, atvyksta į asirų stovyklą. Ji pažada asirų kariams parodyti slaptą kelią į žydų žemės gilumą ir taip sužavi Oloferną, kad jis vieną naktį surengia jos garbei puotą. Jiems likus dviese apgirtęs Olofernas, svajojantis užvaldyti Juditą, krenta į savo guolį, o ji jo paties kalaviju nukerta jam galvą ir įdeda į krepšį su maisto atsargomis bei slapčia grįžta pas žydus. Ten ji iškelia Oloferno galvą ant miesto sienos. Tokiu būdu Judita tampa žydų tautos didvyre. Romane Judita vaizduojama kaip pirmokėlių mokytoja, bet labai vieniša, nelaiminga moteris, kenčianti dėl neišsipildžiusios meilės. Dar mokykloje pamiltas vyras tampa jos vaiko tėvu, tačiau turi kitą šeimą,

ima vengti santykių su ja. Pasakojama pirmuoju asmeniu, o pasakojimo pamatas – vidinis monologas, mintys nuolat sukasi apie mylimąjį vyrą. Pati jaučiasi esanti dar vaikas, ji nepasiruošusi būti motina, Raselė jai nereikalinga. Judita pastabi, tiksliai apibūdina vietovę: „O mes už posūkio tuoj leisimės į daubą, kur rūksta Tolimų kaminai, palei apsnigtą Pyplio kalną su Riaubos troba, styrančia papėdėje kaip gendantis dantis.“ (p. 25) Trobos palyginimas su gendančiu dantimi tikslus ir net ironiškas, parodantis, kad Riaubos troba sena, baigianti supūti, galbūt joje daug netvarkos. Juditos žvilgsnis į pasaulį yra niūrus, net ironiškas. Pati apie save ji sako: „<...> esu vis viena ir viena, lyg koks prakąstas ir paliktas gardėsis, visiems vyrams seilės pavarvinimui, bet ar aš dėl to kalta. Kartais pagalvoju, kad gal ir kalta.“ (p. 24) Užuominą apie prakąstą gardėsį galėtume asocijuoti su Biblijos pasakojimu apie Ievos ir Adomo nuodėmę paragauti uždrausto vaisiaus, nes iš tikrųjų Judita jaučiasi kaip išvaryta iš rojus, iš meilės žemės, yra nelaiminga, tačiau jos nuodėmingumą savotiškai atperka kaltės pripažinimas. Dar iki didžiosios tragedijos jaučiame, kad Juditos pašamonėje vyksta sudėtingi procesai ir pinasi būsimos katastrofos scenarijus: „Iškeliu, nupurtau sniegą, veduosi per kiamą, taip lėtai tapena, nepagreitinsi, kiek reik tos kantrybės, tuščios rogelės už nugaros lengvos lyg skeletas koksai“ (p. 27) Tuščių rogelių ir skeleto motyvas veda į tuštumą, į mirties pasaulį. Taip rašytoja atskleidama Juditos išgyvenimus jos pačios vidiniais monologais parodo, kad moters nusikaltimas psichologiškai motyvuotas, ne atsitiktinis. Pasakojimas pirmuoju asmeniu yra motyvuotas ir psichologinio, ir meninio įtaigumo požiūriu.

4. Pasakojimo susidvejinimas „Trynyje“

Šiame poskyryje grįžtama prie suaugusiojo – vaiko pasakojimo perspektyvos. Nepaprastai talpi trynio metafora atskleidžia pasaulio paslaptį ir prieštarą: „Trynys lėtai sukosi aluje virpėdamas plonyte membrana – maža užsimerkusi saulė; juste jutai, kad paslaptis, kurią taip dažnai jusdavai aplinkui save, išmetė tau regimą ženklą – jis plastėjo tau prieš akis tokiu paprastu, bet tobulu grožiu ir juo labiau jaudino, kad buvo nedidelis, apčiuopiamas, lengvai galėjo tilpti tau į delną.“ (p. 33) Tas trynys jai gražus ir ypatingas buvo tą vienintelį kartą, kai plūduriavo tėvo alaus bokalo paviršiuje, o kai motina mušdavo jį į kiaušiniene ar į pyrago tešlą, trynys nekėlė jokių emocijų. Ši užuomina parodo ir vaiko santykius su tėvu ir motina. Tėvas jai yra artimesnis. Juk ir miške ją pasiklydusią atrado būtent tėvas. „Simbolių žodyne“ rašoma, kad geltonas trynys dažnai simbolizuoja auksą. Todėl galime suprasti, kad tėvas mergaitei buvo toks brangus kaip auksas. Tas trynys tampa mergaitei jos pačios paslaptį dalimi, mergaitė jo ilgisi, tada išgirstame suaugusio pasakotojo apibendrinimą: „Panašiai ir žmogui reikia tinkamos terpės, kad atsiskleistų; tą suprasi gerokai vėliau.“ (p. 34) Paslapties tema šiame skyrelyje suskamba visu grožiu, mergaitė mąsto kaip tikra filosofė, be abejo, tai atspindi būtent moderniam romanui būdingą dviejų balsų susiliejamą: „<...> visi daiktai ir žmonės savo kūnuose tik užsibaigia, o prasideda ten, kur viskas sukuriama paslapties, neregimos, į pasaulį alsuojančios paslapties.“ (p. 30) Taip skaitytojas yra nuteikiamas kelionei į vis gilesnį paslapčių pasaulį, kuriame gyvena dauguma romano veikėjų.

5. Psichologinės įtampos kūrimas poskyryje „Meilė“

Poskyryje „Meilė“ vėl grįžtama prie pasakojimo pirmuoju asmeniu, atsiranda būsimo kraupaus įvykio nuorodų. Žvelgdama į žaidžiančią su lėle dukrą, Judita pasąmonėje jau brandina nusikaltimą ir tarsi žvelgia į dukters žaidimą tarsi į būsimo nusikaltimo repeticiją. Dukra Raselė prie šulinio murkdo lėlę oranžiniame dubenėlyje ir net du kartus pasigirsta šūksnis „Skęstu!..“

Kuo toliau, tuo labiau ryškėja depresyvi Juditos būseną, jos fizinis ir dvasinis nuovargis: „Dieve, kur aš su ja pasidėsiu, kaip man išverti, nebegaliu, nebegaliu daugiau.“ (p. 39) Du kartus pakartotas veiksmažodis „nebegaliu“ rodo, kad moteris yra atsidūrusi ties visiško išsekimo riba. Intuityviai suvokdama, kad gresia baisi nelaimė, moteris paslapčia eina pas mylimą vyrą tikėdamasi išsiplėšti jo meilę kaip apsaugą nuo būsimos nelaimės. Psichologinę įtampą padeda kurti ir teksto sintaksė, atsiranda trumpi, iš vieno žodžio sudaryti sakiniai:

Drykst!..

Ir ant žemės viskas.

O varge. (p. 42)

Sakinio trūkinėjimas rodo ir pagrindinės veikėjos sąmonės trūkčiojimą, minčių chaotiškumą.

Toliau skaitydami matome, kad Juditos mintys šokinėja viena prie kitos, jos mąstymas primena netvarkingą dėlionę, kurioje ryškėja nelaimę signalizuojantys ženklai:

Smėliukas prie trobos kranto, žaisleliai išmėtyti, virvė su šįryt išskalbtais patalais <...> Viešpatie, negaliu, tos baltos paklodės pridengs mane nuo kelio, arba ne, mėginsiu pro antrąsias, kur iš kiemo vidaus, tos retai rakinamos, čia šešėlis, visa saulė tvenkiasi anapus namo...“ (p. 45)

Smėlis, baltos paklodės, šešėlis – tai laikinumo, mirties ženklai, kurie Juditos pasąmonėje vis tankėja. Pasakotoja atskleidžia savo būseną prieš nusikaltimą labai įtaigiai, todėl skaitytojas vėliau savotiškai išteisina Juditą, suprasdamas, kad savo dukrą ji nužudė apimta neviltinge, užtemus sąmonei. Atstumta mylimojo, moteris nebesuvokia pasaulio realybės, atrodo, kad aplink vieni priešai: „Akyse vien žvėrių šešėliai, tykantys pro medžius, pro žolės iššieptais nasrais, iš tolo išgirdau Raselę bliaunant...“ (p. 48) Įsivaizduojami žvėrys, jų iššiepti nasrai signalizuoja, kad Juditos pasąmonėje atbunda žudikiškieji Medėjos instinktai, o dukters verksmas pavadinamas bliovimu neatsitiktinai, dukra jai tampa savotišku priešu, trukdančiu realizuoti buvimo kartu su mylimuoju galimybę. Kadangi Raselė yra Juditos mylimojo duktė, visą pyktį, kurį sukėlė vyro atstūmimas, ji išlieja ant Raselės, kaip savotiško savo tėvo pakaitalo. Mintyse – tik vienintelė emocija: „Toks pyktis suėmė, toks pyktis.“ (p. 48) Pykčio apimtos moters elgesys darosi vis agresyvesnis: ji pikta žiūri į dukrą, sėdinčią prie šulinio, ją mintyse pavadina neraliuota ožka, paskui pribėga, sučiumpa, papurto ir pagrasina įmesti į šulinį. Pasakotoja (Judita) nesistengia savęs vaizduoti geresnės, negu yra iš tikrųjų, ji yra sąžininga pirmiausia pati sau, gal todėl ir mažoji Ena, ir skaitytojas vienareikšmiškai jos nesmerkia už nusikaltimą.

Įvykio baisumą išreiškia ir skyrelio pabaigos sakinių sintaksė:

Viešpatie!!!..

Dieve!!!..

Kas čia dabar atsitiko!!!.. (p. 49)

Trys trumpi sakiniai baigiasi itin emociingais ženklais: trim šauktukais ir daugtaškiu. Moteris kritinėje situacijoje net du kartus skirtingomis formomis kreipiasi į Aukščiausiąjį, nesuvokdama, kas įvyko, kaip Jis tai galėjo leisti.

Šį poskyrį galime vadinti kulminaciniu „Pirmosios paslapties“ epizodu, ta kulminacija meniškai sukuriama panaudojant žiedinę kompoziciją: tekstas prasideda ir baigiasi trumpais emociingais šaukiamaisiais sakiniais, kurie susieja pasakotojos pašąmonėje prognozuojamą nelaimę, išreikštą dukters žaidimu, su realiu Juditos poelgiu. Matome, kad pasakotoja savęs neanalizuoja, tik fiksuoja matomus vaizdus, jų detales, savo veiksmus ir emocijas. Akivaizdu, kad ši pasakotoja yra priskiriama homodiegetiniam tipui, nes itin aktyviai dalyvauja pasakojimo veiksmo kaip veikėja.

6. Pasakojimas antruoju asmeniu „Šulinyje“

Šiame poskyryje kalbama antruoju asmeniu, į mažąją Eną žvelgiama jau suaugusios moters akimis. Mergaitę, didžiosios nelaimės dieną buvusią netoli įvykio, intuityviai traukia į Juditos kiemą, ten milicija, sovietmečio liudininkas „Viliukas“. Mergaitė ne pagal amžių yra pastabi, vertinanti aplinką, nujaučianti, kad nelaimės kaltininkė yra Judita: „<...> ją grėžia ir grėžia kažkieno žiaurios nematomos rankos.“ (p. 52) Mergaitė pastebi net fizinį Juditos pasikeitimą ir jaučia, kad moterį kankina begalinis sielvertas – tos nematomos rankos. Pasakotoja, žvelgdama į mergaitę iš suaugusios moters perspektyvos, atkreipia dėmesį į detales, kurių pati Ena, būdama vaikas, gal ir nebūtų mokėjusi taip tiksliai įvardyti. Vaikas gali jausti, kas darosi kenčiančios moters sieloje, bet taip metaforiškai tiksliai pasakyti gali jau suaugęs žmogus. Suaugusioji, būdama ta pati mergaitė vaikystėje, atveria ypatingą vaiko empatiją: „Mama ilgai šukavo tau plaukus, galvodama apie Raselę ir Juditą; tu jutai, kad apie jas galvoja, kad negali liautis apie jas galvojusi.“ (p. 54) Nors mažąją Eną motina laiko nuo savęs tam tikru atstumu, mergaitė geba prisiskverbti į motinos pasaulį ir suvokti jos minčių kelius. Vaiko subtilumą ir empatiškumą atskleidžia ir jos laikysena, kurią paliudija suaugusioji pasakotoja: „Tačiau nenorėjai palikti mamos, nenorėjai, kad tavo atsitraukimas ją išskaudintų.“ (p. 55) Motinos ir dukters Enos ryšys yra visai kitoks, negu Juditos ir Raselės. Nors Ena labiau myli tėvą, bet savo motina ji pasitiki. Tai ryškėja iš pasakotojos intonacijos, nes net du kartus yra pakartojamas žodis „nenorėjai“ (palikti).

Suaugusiosios pasakotojos artimumą Enai – mergaitei liudija ir sapno įvedimas į pasakojimą: „Naktį pas tave atėjo Raselė“. (p. 57) Ji mato mažąją draugę, slaptąją seserį, šulinyje. Pasakotoja tiksliai fiksuoja sapne patirtus pojūčius: „Raselė pridėjo pirštus prie tavo delno. Šaltis įgėlė ir peršoko į tave. Patraukusi ranką dar kiekiau sugniaužei kumštį.“ (p. 57) Toks pojūčių tikslumas

parodo, kad pasakotoja turi puikią atmintį, nes ir iš laiko perspektyvos gerai atsimena ne tik įvykių detales, bet ir sapne patirtų pojūčių atspalvius.

Pasakotoja prisimena ir maldą, kurią šnibždėjo sukręsta sapno vaizdinių. Ypač graudina vaikišku naivumu paskutinis maldelės sakinytis: „Jeigu tu ją iškelsi, aš neprašyta išravėsiu visus žirnius, gerai?..“ (p. 60) Mergaitė pasižada atlikti patį atgrasiausią darbą, kad tik Dievas iškeltų Rasele iš šulinio. Intuityviai vaikas supranta, kad žmogus nelaimėlei padėti jau nebegali.

Suaugusios moters ir vaiko balsų susilieėjimas šiame poskyryje jaudina skaitytoją jautrumu kitam, įsijautimu į kito nelaimę, intuicijos gelme ir pastangomis gelbėti irstantį pasaulį.

7. Vyro balsas poskyryje „Butvydas“

Kalbėdamas apie santykius su Judita, Vytautas Butvydas charakterizuoja save kaip veikėją ir praplečia Juditos gyvenimo problemų lauką. Pasirodo, kad Judita buvo nesantuokinis vaikas, kad motina ją paliko seneliams ir išbėgo į Rusiją, kad Juditos tėvas galbūt buvo žydų tautybės, nes Lietuvos kaime neįprastas Juditos vardas kėlė įvairiausių minčių.

Vytautas Butvydas, Juditos kolega, mokytojas, atvirai pasisako, kad Judita jį pavergė paslaptina vidine jėga: „Kai tik ją pamačiau, iškart supratau, kad niekur nuo jos nesitrauksiu. Tokia jau ji. Magnetas. Užvaldo visas mintis, nepajunti, kad jau tarnauji lyg šuo.“ (p. 62) Toks stiprus Juditos poveikis galėtų būti siejamas su paslaptingu jos vardu. Juk biblinė Judita irgi ypatinga jėga paveikė priešų vadą, jos kerams ir grožiui negalėjo atsispirti ir visko matęs Olofernas. Išgirdęs tetos Mikasės prašymą atvykti, nes kieme jau milicija, Vytautas intuityviai pajunta: „O man gerklę užspaudė, lyg smaugtų kas – žinojau, aš žinojau.“ (p. 62) Matome, kad pasakotojas Butvydas intuityvumu yra artimas pasakotojai Enai, juos abu žavi ir traukia Judita. Eną ir Vytautą susieja ir nuojautos atsiskleidimas sapne. Būdamas Juditos namuose, Butvydas trumpam užsnūsta ir sapne mato atvirą šulinį ir girdi šuns skalijimą, kuris įplaukia į Vytauto sielą „kaip į atvirą šulinį“. (p. 69) Sapne jis išgirsta ir vaiko žingsnelius. Būtent sapnas suartina moteriškąjį ir vyriškąjį pasakotojų pradą. Svarbu tai, kad santykis su Judita sustiprina ir Butvydo, kaip asmenybės, savivertę: „Aš žmones patraukiu ne patino išvaizda, o protu ir moralinėmis savybėmis, priešų neturiu. Žmonės mane mėgsta, patiki savo paslaptis, kreipiasi patarimo. Esu pranašesnis už šitą supuvusį, dvigubą gyvenimą gyvenantį kuilį, šitą nieko vertą kelių milicininką, kuris su savo motociklu tik prieš bobas sugeba maivytis ir sėti nesantuokinius vaikus.“ (p. 70) Butvydas šitaip mąsto gerdamas iš vieno butelio kartu su Juditos mylimuoju Arnu. Butvydas yra pasiryžęs būti su Judita iki galo, tai savotiškas naujų laikų riteris, kiek romantizuotas personažas, bet ta jo romantika įtikina skaitytoją, nes pasakojimas pirmuoju asmeniu daro tekstą įtaigų, leidžia skaitytojui pažinti Juditos gynėją „iš vidaus“.

8. Iš laikios realybės – į saugesnį kultūros pasaulį

Skyrelyje „Bembis“ dominuoja vaiko balsas, nors kalbama vėl iš suaugusios moters perspektyvos. Tekste itin sustiprinamas virvės motyvas, kuris lyg ir atsitiktinai ankstesniuose skyriuose šmėkščiojo kaip skalbinių virvė, nuolat kliūdama ir painiodamasi po Vytauto kojomis. Ta skalbinių virve Judita bando nusižudyti, Butvydas, kaip tikras riteris, bando prisiimti jos kaltę. Ena, nebesusigaudydama, kas vyksta suaugusiųjų pasaulyje, atsigręžia į kultūros sritį, prisimena savo ištikimiausią draugą Bembį, kurio įvedimas į romaną suteikia tekstui poetiškumo, praplečia vaiko pasaulio ribas. Felikso Salteno knygos „Bembis. Bembio vaikai“ veikėjas neatsitiktinai tapo Enos geriausiu draugu ir gelbėtoju. Juk Salteno knygoje atskleistas švelnus motinos ir vaiko ryšys, kurio trūko mažajai Enai, todėl natūralu, kad gražių santykių atitikmenų ji ieškojo kultūroje. Tuo metu, kai Rasele iškelia iš šulinio, Ena intuityviai remiasi į Bembio pasaulį, ji kalbasi su bičiuliu, jaučiasi kaip suaugusi ir aiškina Bembui sudėtingus realybės dėsnius:

Kaip įdomiai ji sakė, Bemb, kad šulinin ją įdėjusi mama. Kuo man tikėti – Rasele ar mokytoju Butvydu?

Mokytojai niekada nemeluoja.

O vaikai? Bemb, vaikai dažnai meluoja! (p. 75)

Vienintelė tiesos priebėga Enai yra Bembio pasaulis, šis personažas mažąją Eną palaiko net tada, kai Judita, ištikta šoko, pasigriebia mergaitę ir pasileidžia bėgti Akmenos kryptimi. Jis – tarsi racionali Enos sąmonės dalis, sakanti, jog Judita greit pavargs ir bus priversta sustoti. Taip ir atsitinka. Judita, žvelgianti mergaitę į akis, yra visai kitas žmogus: „Juditos veidas, Juditos plaukai, bet kita moteris smelkiasi pro jos akis, nepažįstama, nenuspėjama ir baisi.“ (p. 77) Mažoji Ena pajunta dramatišką Juditos metamorfozę. Tada Judita Enai ima teisintis ir maldauti, kad dukra sugrįžtų: „Sugrįžk, Rasut, uogelėle tu mano, sugrįžk pas mamytę, sugrįžk!“ (p. 77) Moters malda primena lietuvių liaudies moterų raudą: tris kartus pavartotas liepiamosios nuosakos veiksmazodis „sugrįžk“ ir net du deminutyvai atskleidžia Juditos artimumą lietuvių liaudies dainų lyriniam subjektui.

Judita prasitaria Enai apie nusikaltimą, o paskui visiems į ją artėjantiems vyrams iš visų jėgų sušunka: „Nubauskit mane, žmonės gerieji!.. Aš įmečiau savo vaiką į šulinį!..“ (p. 78) Tas riksmas Enai atrodo lyg bjaurus kirminas. Mažajai Enai nesinori, kad Judita pamatytų Bembį, stebintį situaciją iš už uosio kamieno. Ena intuityviai trokšta išsaugoti tyrą ir nesuteptą vaikystės pasaulį, kurio garantas ir yra Bembis. Ji nenori į tą pasaulį įsileisti suaugusiųjų problemų, jas Ena prisiima pati, neperkelia jų geriausiam bičiuliui.

Skyrius baigiamas gražiu tėvo paveikslu, kurį metonimiškai punktyrine linija brėžia švelnus jo balsas. Pasakotoja – suaugusioji atsimena, kad tėvas visų akivaizdoje paglosto nusikaltusios Juditos plaukus ir nepaprastai švelniai pasako: „Ir kodėl tu taip, Judita...“ (p. 78)

Du pasakotojo balsai padeda atkurti mažos mergaitės, gilios, išmintingos, pasaulį ir jį vertinti iš suaugusio žmogaus perspektyvos. Beje, šitokią strategiją mes matome ir Šatrijos Raganos apysakoje „Sename dvare“, kur susilieja mažos mergaitės ir suaugusios moters balsai.

Būtent pasakotojo statusų kaita L. S. Černiauskaitės „Šulinys“ pirmąją to paties pavadinimo paslaptį ir daro itin menišką, modernią, intriguojančią.

Išvados

Laurai Sintijai Černiauskaitei pavyko sukurti įtaigų romaną atsiremiant į faktinę medžiagą. Tai nėra naujas kelias, juo ėjo ir didieji Europos klasikai V. Šekspyras, J. V. Gėtė. Romane „Šulinys“ ne tiek svarbi kraupi istorija, kiek, anot V. Daujotytės, pasakojimas, veikiantis iš sąmonės galių, kurių pamatas yra atmintis ir vaizduotė. Rašytoja įvairų, tragišką žmogaus gyvenamą pasaulį giliai suvokė ir jį reflektavo, išliko jutimai, kvapai, garsai, matymas, visa tai užpildė tragišką papasakotos istorijos suvokimą prasmingais ženklais. Pasitelkusi homodiegetinį pasakotoją ir kurdama trejopą jų balsų moduliaciją, didžiausio meninio įtaigumo rašytoja pasiekė būtent pirmajame skyriuje „Šulinys“. Septyniuose šios „paslapties“ poskyriuose girdime susidvejinusį mergaitės ir jau suaugusios moters balsą, primenantį Šatrijos Raganos apysakos „Sename dvare“ pasakojimo perspektyvą, pirmuoju asmeniu iš savo pozicijų kalba Judita ir Butvydas. Pasakojimo perspektyvų kaita leidžia giliau pažvelgti į veikėjų vidinį pasaulį, pasekti jų psichologinių išgyvenimų vingius. Ypač jaudina pasakotojos – suaugusios moters pastangos susigrąžinti prarastą laiką ir erdvę. Tai heideriškas *steigiantis išsaugojimas*, to, kas, anot V. Daujotytės, patirta, saugojimas. Pasakotojo, kalbančio „aš“ vardu, sąmonėje atsispindi tai, kas vyksta, kas matoma ir girdima. Tuos įspūdžius pasakotojas sujungia į bendrą visumą atkreipdamas dėmesį į pasikartojančius Bembio, šulinio, virvės, sapno motyvus. Išskirdamas esminius tikrovės ženklus, pasakotojas per savo sąmonę atveria už tų ženklų slypintį meninio pasaulio prasmių lauką. Galima sakyti, kad pasakotojas, keisdamas pasakojimo perspektyvą, romano skyriuje „Šulinys“ išlaiko panašius pasaulio suvokimo būdus: matymą, suvokimą, reflektavimą, intuityvumą. Kalbėdamas apie pasaulį, jis kartu kuria ir save – matantį, suvokiantį, reflektuojantį, intuityvų personažą.

Literatūros sąrašas

1. Udo Becker. „Simbolių žodynas“, p. 114. V.: Vaga, 1996.
2. N. Brazauskas. „XX a. lietuvių modernistinis romanas: raidos ir poetikos linkmės“, p. . V.: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010.
3. L. S. Černiauskaitė. „Šulinys“, p. . V.: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2018.
4. V. Daujotytė. „Prigimtinės kultūros ratilai“, p. 170. V.: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2017.
5. A. Jurgutienė. „20 amžiaus literatūros teorijos. Konceptualioji kritika“, p. 156. V.: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010.
6. A. Jurgutienė. „Literatūros suvokimo menas. Hermeneutikos tradicija“, p. 230. V.: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013.
7. Renata Šerelytė. „Šulinio“ slėpiniai, 2018. Prieiga per internetą: <http://literaturairmenas.lt/literatura/renata-serelyte-sulinio-slepiniai>
8. Jurgos Tumasonytės interviu „Rašytoja L. S. Černiauskaitė: „Žiūrėti į šulinį panašu kaip žiūrėti į save““, 2018. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2018-02-12-rasytoja-l-s-cerniauskaite-ziureti-i-sulini-panasu-kaip-ziureti-i-save/168316>
9. Jurgitos Žanos Raškevičiūtės interviu „Koks jis, tas mažasis romanas?“, 2018. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2018-09-26-koks-jis-tas-mazasis-romanas/172022>
10. <https://lt.wikipedia.org/wiki/Judita>
11. <http://www.istidom.lt/2014/11/judita-ir-olofernas.html>